

ORTNAMNSSÄLLSKAPETS I UPPSALA ÅRSSKRIFT

2018

REDIGERAD AV MATS WAHLBERG
OCH STAFFAN NYSTRÖM

With English summaries

ORTNAMNSSÄLLSKAPET I UPPSALA

Anmälan om medlemskap i Ortnamnssällskapet i Uppsala sänds till vice sekreteraren Agneta Sundström (agneta.sundstrom@sprakochfolkminnen.se) och bidrag som önskas publicerade till redaktören Mats Wahlberg (mats.wahlberg@sprakochfolkminnen.se)
Adress: Ortnamnssällskapet i Uppsala, Box 135, SE-751 04 Uppsala
www.ortnamssallsskapet.se

Utgiven i samarbete med Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen, och Seminariet för nordisk namnforskning vid Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

För bedömning av manuskript till uppsatser i Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift anlitas även vetenskapliga granskare utanför redaktionen

© Respektive författare

ISSN 0473-4351

Printed in Sweden 2018

Textgruppen i Uppsala AB

»Att säga sitt namn är att berätta sin släkts historia»

Somaliska namn i svenskspråkig kontext

Av Maria Löfdahl och Lena Wenner

Denna studie är en del i projektet Det mångkulturella Sveriges onomas-tikon, som behandlar namn och flerspråkighet ur olika perspektiv. För andra delstudier inom projektet se t.ex. Löfdahl, Tingsell & Wenner 2017.

I takt med att invandringen ökat har också namn med utomeuropeiskt ursprung blivit allt fler i Sverige. Många av dessa namn skrivs med ett alfabet som helt eller delvis skiljer sig från det svenska. I denna framställning redogörs för det somaliska namnskicket, vilket på flera viktiga punkter skiljer sig från det traditionellt svenska. Framställningen grundar sig framförallt på intervjuer gjorda med personer ur den svensk-somaliska gemenskapen.

Artikeln fokuserar på hur svenska myndigheter hanterar olikheter mellan svenskt och somaliskt namnskick. Frågor som diskuteras är hur namnbärarna upplever de krockar som ibland uppstår i kontakten med det svenska majoritetssamhället och dess byråkrati och även namnens roll i vad informanterna kallar »den somaliska identiteten». Här diskuteras även identitetsbegreppet. Eftersom ett namnskick är en produkt av det samhälle vari det bildats och brukas, beskrivs Somalias äldre och nutida historia kortfattat. Vidare ges en kort introduktion till somaliskan och det alfabet som idag brukas i landet.

Landet Somalia

För att förstå det somaliska namnskicket är det viktigt att vara något förtrogen med den samhälleliga kontext i vilken namnen tillkommit. Framställningen nedan bygger på Brinkemo 2014, NEn samt Nilsson 2016.

Det arabiska inflytandet har alltid varit stort i Somalia. Åtminstone sedan 800-talet har arabiska köpmän slagit sig ner i Somalias kuststäder. Staden Zeila blev vid den tiden ett muslimskt handelscenter. Somalias geografiska närhet till Arabiska halvön bidrar sannolikt till att många somalier identifierar sig med den arabiska gemenskapen. Somalia är medlem i Arabförbundet, och arabiska talas av åtminstone delar av befolkningen. 1842 koloniserade Frankrike den del av (norra) Somalia som kallas Djibouti. Under senare delen av 1800-talet koloniserades ytterligare somaliska landområden av Storbritannien, Italien och Etiopien. Området var, då som nu, strategiskt beläget och lämpligt för flottbaser. Britterna upprättade ett protektorat i norra Somalia (Brittiska Somaliland) och strax därefter bildades Italienska Somaliland i söder. Vid den brittiska kolonisationen av Kenya hamnade många somalier på kenyanskt område. Etiopien annekterade Ogadenprovinsen i västra Somalia, som fortfarande är ett omstritt område. Den somaliska flaggan med den femuddiga stjärnan erinrar om dessa fem områden och symboliserar drömmen om ett Stor-Somalia.

Somalia är ett språkligt, etniskt, religiöst och kulturellt sett relativt homogent land. I början av 1900-talet inleddes de första nationalistiska strävandena, vilket ledde till uppror mot kolonialmakterna. 1943 bildades det politiska partiet Somali Youth League, som kämpade för ett självständigt Somalia. 1960 bildades den självständiga republiken Somalia genom sammanslagning av Brittiska Somaliland och Italienska Somaliland. Denna sammanslagning var dock inte smärtfri. Längs den somaliska kusten har små stater och kungadömen kommit och gått under århundraden. Dessa byggde på blodsband, vilket gjorde att folk snarare identifierade sig med sin klan än med en nationalstat. Den demokratiska utvecklingen hindrades av svältkatastrofer och interna klankonflikter. 1969 genomförde general Siyad Barre en militärkupp och införde diktatur. Han försökte, genom hänsynslösa metoder och med ekonomiskt bistånd från Sovjetunionen, modernisera Somalia såväl ekonomiskt som kulturellt och framtinga en nationalkänsla. Hans ville kväsa det somaliska klanväsendet och nomadkulturen och på detta sätt framtinga en nationalstat. Han ville även ersätta den muntliga traditionen med en skriftlig sådan och inledde därför ett omfattande alfabetiseringsarbete. Samtidigt försökte han med militära medel återta de somaliska områden som hamnat inom angränsande länders territorier. Efter ett alltmer ökande internt motstånd fördrevs Barre.

När Barre försvann väcktes gamla klankonflikter till liv. Samhällsfunktioner föll sönder, och ett inbördeskrig inleddes. Klanerna återfick nu sin gamla betydelse och kom att utgöra det enda skydds nätet. I slutet av 1980-talet började somaliska flyktingar i större skala anlända både till Sverige och till andra länder.

För att förstå det somaliska namnskicket är det viktigt att känna till att familjebegreppet i Somalia skiljer sig från den syn på familj som ligger till grund för svensk lagstiftning. En somalisk person tillhör en mindre familjegemenskap som ingår i en större, som i sin tur ingår i en ännu större osv. *Reer* är den närmaste gruppen, ungefär motsvarande det många svenskar skulle kalla familj. Den mer utvidgade gruppen, som kan bestå av ett hundratal personer, kallas *jiffo*. Nästa familjeenhet kallas *jilib*, och denna består av flera *jiffo*. En *klan* är många *jilibs* som går att föra till samma förfäder. Framförallt de mindre subklanerna är mycket viktiga för individen. Ju större familjeenheten är, desto starkare politisk legitimitet har den. Denna struktur genomsyrar det somaliska samhället. Att känna till detta är också relevant i samband med familjeåterförening i Sverige; en svensk och en somalier kan ha olika uppfattning om vad familj är.

Den misslyckade moderniseringen, det långvariga inbördeskriget och otaliga svältkatastrofer medför att åtskilliga somalier som kommer till Sverige (och till många andra länder) knappt har någon erfarenhet av en fungerande stat. Istället har klanen utgjort tryggheten och är den enhet man är lojal mot. Våra informanternas utbildningsnivå varierar mycket; många är utbildade, men åtskilliga har av ovan nämnda skäl relativt sporadisk skolgång. Majoriteten av våra informanter har inte någon vana vid att leva i ett så utpräglat skriftsamhälle som Sverige.

Somaliskan

Somaliskan tillhör den afro-asiatiska språkfamiljen, vilket innebär att somaliskan på avstånd är släkt med bl.a. arabiskan. Språkligt sett är Somalia ganska homogent; det finns i jämförelse med många andra länder små språkliga minoriteter, och de flesta invånare kan kommunicera på ett gemensamt språk. Detta är ovanligt ur ett afrikanskt perspektiv. Språket varierar dock beroende på om talaren kommer från norra eller södra Somalia. Man förstår varandra utan problem men skillnader finns, framförallt på lexikal men även på morfologisk nivå. Ordförrådet innehåller förhållandevis tidiga lånord från arabiskan (Nilsson 2016).

Somalia präglas som sagt av en muntlig tradition, men äldre nedskrivna texter finns också. Ända sedan medeltiden har arabiskan, i kraft av att vara det språk som dominerar inom islam, varit det skriftspråk som använts i Somalia. Även somaliska skrevs under en period med arabisk skrift.

Under 1800-talet gjordes olika försök att anpassa den latinska skriften efter somaliskan. Det visade sig emellertid vara svårt att finna sätt att återge alla somaliskans ljud. I början av 1900-talet utformade språkvetaren Osman Yusuf Kenadid ett unikt alfabet för somaliskan – Osmania. Tecknen i Osmania bygger varken på arabisk eller på latinsk skrift. På 1940-talet beslöt partiet Somali Youth League att detta alfabet skulle användas. Det uppstod emellertid en diskussion om att istället införa arabiskan som officiellt språk. Italienarna slog dock fast att somaliskan bör användas i muntlig kommunikation och att man bör finna en lösning för att skriva somaliska. I den språkdebatt som följde diskuterades dels vilket språk som skulle vara det officiella, dels vilket alfabet som skulle användas. Somaliska ansågs lämpligt av demokratiska skäl. Argument för att införa arabiska som officiellt språk var att det redan behärskades av stora delar av befolkningen samt att det är såväl ett kulturspråk som ett religiöst sådant och att det fungerar väl som lingua franca. Osmania ansågs alltså passande av nationalistiska skäl och arabiska av religiösa skäl. Det fanns ett motstånd mot latinsk skrift på grund av kopplingen till det koloniala maktutövandet. En kommission tillsattes för att grundligt belysa för- och nackdelar med val av såväl språk som ortografi.

När militären tog makten beslutades att somaliskan skulle införas som officiellt språk. Till en början rådde oklarhet beträffande ortografin, men 1972 beslutades att somaliska skulle skrivas med en modifierad variant av latinsk skrift. Alla statsanställda fick lära sig skriva somaliska enligt denna ortografi, och somaliska kom att användas inom administration och utbildning. För en mer grundlig genomgång av dessa språkliga och ortografiska diskussioner se Nilsson 2016.

Medan språkvården i Sverige sedan länge varit etablerad och normativ har normer för somaliskan, precis som för många andra språk, i högre grad etablerat sig av egen kraft. Därför finns ett visst utrymme för variation i stavningen. Det är ofta mer relevant att tala om mer vanligt förekommande respektive mindre vanligt förekommande stavningssätt än att använda begrepp som stavningsregler och stavfel.

Det somaliska uttalet i svensk kontext

Även om man i Somalia använder latinsk skrift skiljer sig uttalet, framförallt vad gäller vissa bokstäver eller bokstavskombinationer, markant från vad en svensk läsare förväntar sig.

Några skillnader har större betydelse för namnen än andra. I somaliska uttalas *x* som ett tonlöst *h* som åtföljs av en påtaglig friktion i halsen. Bokstaven *c* uttalas som ett slags konsonantiskt *a*. Det är ett ljud som personer som inte behärskar somaliska har svårt att uppfatta, vilket medför att det ofta upplevs som stumt. Enkelt *d* mellan vokaler uttalas som engelskans tonande läspljud (jfr eng. *this*). *Dh* uttalas ungefär som standardsvenskans *rd*. Apostrofen ' uttalas som en s.k. glottal stöt. *Q* uttalas på liknande sätt som *k*, men med tungroten pressad nedåt i halsen i stället för uppåt mot gomseget. *J* uttalas på olika sätt i olika delar av landet, antingen som engelska *ch* i *church* eller som *g* i *George* (Nilsson 2016).

Dessa olikheter i hur ett visst tecken uttalas i somaliska respektive svenska medför att det uppstår missförstånd vid skrivning och uttal av en del vanliga somaliska namn när dessa förekommer i en svenskspråkig kontext. Exempel på detta är *Cabdi* (svensk uttalsnära stavning är *Abdi*), *Axmad* (svensk uttalsnära stavning är *Ahmad*), *Maxamuud* (svensk uttalsnära stavning är *Mohamed*) och *Tufaax* (svensk uttalsnära stavning är *Tufaah*).

Metod och material

I denna studie har material samlats in på olika sätt. Inledningsvis använde vi oss av webbenkäter. Dessa fanns tillgängliga på Institutet för språk och folkminnets hemsida och distribuerades även på sociala medier under våren 2017. Webbenkäterna var på svenska och arabiska och vände sig till alla som ville delge sina erfarenheter av ett invandrat namnskick i ett svenskt majoritetssamhälle. 12 informanter ur den svensk-somaliska gruppen svarade på enkäten. Den låga svarsfrekvensen och de relativt kortfattade svaren (jämfört med de svar som inkom från personer med rötter i andra länder) berodde troligen på att åtskilliga personer ur den svensk-somaliska gruppen ogärna uttrycker sig i skrift. Utifrån svar som inkom från webbenkäterna (även från informanter som inte tillhörde den svensk-somaliska gruppen utan var vana vid andra utomeuropeiska namntraditioner) formulerade vi ytterligare frågeställningar, vilka låg till

grund för de djupintervjuer vi sedan gjorde med totalt 50 personer från den svensk-somaliska gemenskapen. Några av informanterna är födda i Sverige, medan andra bara bott i Sverige i ett par år. Könsfördelningen är relativt jämn. Intervjuerna skedde både enskilt och i grupp. Flera av våra informanter, framförallt kvinnor, fann det enklare att diskutera i grupp där tankar och erfarenheter kunde delas med andra. Vid en del gruppintervjuer deltog även informanter med annan utomeuropeisk bakgrund. Vid intervjuerna uppmuntrade vi till öppna samtal mellan oss och informanterna. Vi ställde få och mycket öppna frågor där vi bad informanterna att fritt berätta om sitt namnskick, dvs. vad de själva tyckte var viktigt att berätta för oss om somaliskt namnskick. Vi bad dem också berätta om hur de tyckte det var att komma som migrant till ett land med andra namntraditioner. I många fall ledde frågorna till långa samtal mellan informanterna där tankar och erfarenheter utbyttes. Vi har även intervjut två handläggare på Migrationsverket.

Somaliskt namnskick

Tilltalsnamn

Med viss förenkling kan man säga att en stor del av den somaliska namnskatten består av inhemskt somaliska namn, bildade till somaliska ord, och inlånade arabiska namn. Vår utgångspunkt är informanternas egen bedömning av vilka namn som är inhemskt somaliska respektive arabiska inlån. Det kan inte uteslutas att namn som av informanterna bedömts som inhemskt somaliska är bildade av tidigt inlånade arabiska ord. Kvinnonamn som av informanterna uppgetts vara »typiskt somaliska» är *Axado* 'den som är född en söndag', *Azhar* 'blomma', *Ayaan* 'tur', *Barwaaqo* 'välgång', *Cosob* 'den som är född under den period när gräset börjar växa', *Cawo* 'hon som är född på kvällen', 'tur, välgång', *Ceeblo* 'hon som inte har någon skam', *Daado* 'hon som är född under regnperioden', *Haweeyo* 'den önskade flickan', *Qundhaco* 'soluppgång', *Ubox* 'blomma' och *Uunsi* 'rökelse'.

Mansnamn som uppges vara typiskt somaliska är *Aar* 'lejon', *Ayaanle* 'han som har tur', *Bile* 'han som är fullkomlig', *Cawaale* 'han som har tur', *Diiriye* 'han som är efterlängtd', *Dhimbil* 'sken, ljus', *Garaad* 'han som är klok', *Geele* 'han som är född under en period då många kameler föds', *Guuleed* 'segrare', *Jaaamac* 'han som är fullkomlig', *Jimcaale* 'han som är född en fredag' och *Salad* 'han som är född under morgonbönen'.

De somaliska kvinnonamnen slutar ofta på *-o* eller *-a*; i södra Somalia slutar de på *-o*, i norra på *-a*. Många av mansnamnen slutar på *-le*. Ett vanligt ordbildningssuffix i somaliskan bygger på roten *leh* med betydelsen 'att ha något', och suffixet ger genomgående maskulina bildningar. Några kvinno- och mansnamn i materialet är bildade till samma ord: *Ayaan* och *Ayaanle* respektive *Cawo* och *Cawaale*. *Ayaan* och *cawo* är synonyma substantiv med betydelsen 'tur'. Mansnamnen *Ayaanle* och *Cawaale* är bildade med suffixet *-le*.

De somaliska namnen är ofta genomskinliga, och informanterna berättar att man lägger stor vikt vid betydelsen. Namnbildningen är kreativ. En av våra informanter, Abokar, berättar om sin dotters namn:

Uunsi, det är faktiskt inget namn utan ett ord för den somaliska rökelsen. När min fru var gravid tänkte vi att hon bar en pojke. Vi tänkte han skulle heta Ibraahim. När barnet skulle födas kom min mamma och tänkte uunsi, den somaliska rökelsen. Det är tradition. Efter en stund kom sköterskan och sa att vi fick en flicka. Vi blev jätteglada, men också överraskade eftersom vi hela tiden trodde det skulle bli en pojke. Min mamma stod med uunsi i handen och frågade: vad har ni tänkt för namn? Jag sa: hon ska heta Uunsi, för hon luktar gott som uunsi. Min fru trodde jag skojade. Jag tycker namnet är fint, och det är en del av vår tradition.

Den somaliska namnkorpusen har också ett starkt inslag av arabiska namn. Arabiska kvinnonamn som enligt informanterna är vanliga i somaliskt namnskick är *Cayni* 'öga', *Dahabo* 'guld', *Fatima* och *Safa* 'den rena'. Arabiska mansnamn som är populära i somaliskan är *Abokar*, *Abdullahi* (*Cabdullaahi*), *Adan* (jfr *Adam*), *Ahmed* (*Axmed*), *Iqra*, *Mohamed* (*Maxamuud*) och *Osman*.

Det är framförallt mansnamn som lånats in. Enligt informanterna verkar detta bruk bli allt vanligare. »Arabiska namn är populära nu för tiden», berättar vår informant Mahamuud. De somaliska namn som ges till flickor tycks ge uttryck för större frihet och kreativitet, medan namn som ges till pojkar följer ett mer traditionellt mönster. Detta är inte unikt för de somaliska namnen utan även internationellt finner man detta mönster (se Aldrin 2011 s. 224 och Aldrin 2014, där detta problematiseras). Pojkars namn kopplas i högre grad till traditionella värden. De ska, enligt den somaliska namntraditionen, fortsätta traderas som släktnamn i generationer. En förklaring till det stora arabiska inlånet av mansnamn är med största sannolikhet islams ökande inflytande inom den somaliska gruppen.

Släktnamn

Inom den somaliska namngemenskapen brukas inte fasta släktnamn. Efter tilltalsnamnet läggs faderns namn, sedan farfaderns, därefter farfarsfars namn osv. En god somalier ska kunna räkna upp förfäder i tio led. En av våra informanter berättar att hon kan räkna upp fem förfäder, men att känna till så få namn skulle aldrig accepteras i Somalia. Här är det viktigt att erinra sig klanens enorma betydelse i det somaliska samhället. Som individ är man ingenting; tillhörigheten i klanen är det centrala. I det somaliska samhället utgör klanen det skyddsnet som finns att tillgå. Klantillhörigheten sitter, enligt informanterna, framförallt i namnen. Denna tradering av förfäders namn, som också blir berättelsen om släktträdet, underlättas av att Somalia präglats av muntlig tradition. Berättartraditionen gör det lättare att minnas släktleden. Alla våra informanter betonar hur viktig denna tradition är för den somaliska identiteten: »Att säga sitt namn är att berätta sin släkts historia», säger en informant. En annan informant menar att »mitt namn betyder verkligen allt för mig!».

Både män och kvinnor presenterar sig med sin pappas och sin farfars namn. Man byter inte namn när man gifter sig. Vissa informanter menar till och med att det skulle vara haram (alltså förbjudet) att byta sitt namn. Systemet är patrilineärt; en kvinna får alltså pappans och farfaderns namn osv. En av våra informanter berättar att när hon födde sin dotter var barnets far inte i Sverige, vilket medförde att dottern fick namn från mammas sida, dvs. barnets morfars och morfars fars namn, som efternamn. Detta uppfattades som en stor skandal, framförallt av fadern. Dottern, som nu är vuxen, vägrar att byta till sin fars namn, vilket har lett till en konflikt mellan far och dotter. Vår informant befarar att detta kommer att vålla problem om dottern en dag reser till Somalia.

Binamn

Många av våra informanter uppger att binamn är vanligt förekommande inom den somaliska namngemenskapen. Det är ovisst om det är vanligare där än inom andra namnbrukarkretsar, men värt att notera är att man inom gruppen ofta framhåller sitt binamn och är stolt över det. Alla äldre personer har ett binamn. Pappas eller farfars binamn kan fungera som ett identifierande släktnamn som används inom den mindre gruppen. Binamnet kan också bli ett tilltalsnamn. Det är inte ovanligt att man har två parallella namn: ett i den mindre gemenskapen och ett i mer officiella sammanhang.

En av våra somaliska informanter arbetar som lärare och undervisar framförallt somaliska kvinnor. Hon menar att det inte alltid är lätt att avgöra vad en person heter utifrån vad som står på kurslistan. Istället tar hon reda på och använder elevernas binamn eftersom dessa, enligt henne, är lättare att komma ihåg. Binamn är lika vanliga hos kvinnor som män. Exempel på binamn (vilkas betydelser översatts till svenska av informanterna) är: 'den som springer fort', 'den som haltar', 'den vitögde' och 'den som har gjort hajj'. Flera informanter framhåller också att de somaliska binamnen är skämtsamt frispråkiga (jfr t.ex. Marozzi 2014).

Hur går det till på Migrationsverket?

Många av de somaliska personer som vi intervjuat anser att handläggarna på Migrationsverket missuppfattar deras namn eller gör ändringar i namnen som resulterar i att de svenska dokumenten blir felaktiga. Vi har intervjuat två personer på Migrationsverket för att få en inblick i deras arbete. Två huvudfrågor vi ville få svar på var: Finns det riktlinjer för hur främmande namnskick ska hanteras? Hur medvetna är handläggarna om skillnaderna mellan det somaliska och det svenska namnskicket?

Migrationsverket har både riktlinjer och rutiner för hur främmande namnskick ska hanteras. Det finns en landinformationsenhet (se Migrationsverkets hemsida) som följer utvecklingen i världen och ser till att relevant material finns tillgängligt i en databas. I databasen finner handläggarna information om bl.a. namnskicket i olika länder, eftersom namnen kan vara en viktig del i ID-utredningen. Migrationsverket har även en rättsenhet som tolkar och sammanfattar lagstiftningen kring olika frågor, däribland frågor som rör olika namnskick. Förfarandet på Migrationsverket har även beskrivits i Löfdahl & Wenner 2018.

I ett av Migrationsverkets styrdokument (Migrationsverket 2013 s. 5) står:

I pass från länder som använder ett annat alfabet än det latinska brukar innehavarens namn anges dels med det inhemska alfabetet, dels med det latinska. [...] Om den sökande är från ett land med annat alfabet än det latinska och saknar handling där hans eller hennes namn transkriberats bör normalt sökandes egen uppfattning om hur hans eller hennes namn stavas med latinska bokstäver följas.

Somalier har dock sällan dokument som accepteras av Migrationsverket. På Migrationsverkets hemsida kan man läsa:

Somaliska pass som är utfärdade efter januari 1991 uppfyller inte säkerhetskraven. Somalia saknar också sedan januari 1991 behöriga myndigheter som kan utfärda legala dokument. Det är också känt att det förekommer en omfattande handel med somaliska pass och andra typer av dokument. Andra identitetshandlingar utfärdade i Somalia uppfyller inte heller Migrationsverkets säkerhetskrav.

I norra Somalia finns det visserligen passmyndigheter, men Migrationsverket erkänner inte dessa. Det finns också gamla pass från tiden innan staten föll ihop, men det är enkla papper med ett påklippt foto. När identitetshandlingar saknas blir det problem, eftersom många somalier är analfabeter. Då får anhöriga eller tolkar hjälpa till att fylla i ansökningsblanketterna. De handläggare vi har intervjuat påpekar att det ibland blir fel vid återgivningen av namnet, eftersom tolkarna inte alltid kommer från samma område som den sökande och den dialektala variationen är stor i Somalia. Ibland sker kontakterna via telefon, vilket ytterligare försvårar kommunikationen.

För Migrationsverket är det naturligtvis viktigt att folk kan bevisa vilka de är, men kommer de sökande från ett land där identitetshandlingar knappt existerar får de i stället berätta om sig själva. En stor del av identitetsutredningen för somalier består i att Migrationsverket ber den sökande att berätta om sina släktingar så många släktled bakåt som möjligt. Att detta utgör en så pass stor del av ID-utredningen visar att handläggarna är medvetna om att det somaliska namnskicket skiljer sig från det svenska.

När det gäller efternamn följer Migrationsverket svensk namnlag. För personer med den somaliska traditionen att bära far och farfars namn efter tilltalsnamnet registreras det tredje namnet, dvs. farfars namn, som efternamn. Faderns namn registreras ofta som förnamn, ibland som mellannamn. I Norge har namnlagen tillämpats på liknande sätt (se Utne 2003). 1 juli 2017 började en ny namnlag att gälla i Sverige, vilken tillåter två efternamn och därför finns numera möjligheten att även registrera faderns namn som efternamn. Det blir intressant att i framtiden se om personer med rötter i Somalia kommer att utnyttja denna möjlighet.

Personalen på Migrationsverket arbetar utifrån principen att det är bättre att ändra ett namns stavning än att namnet uttalas fel. Som redan framgått skiljer sig uttalet av åtskilliga tecken åt mellan somaliska och svenska, och de handläggare på Migrationsverket som vi har intervjuat berättar hur de försöker förutse och parera krockar mellan olika språkliga

system genom att föreslå stavningsändringar. Enligt deras riktlinjer ska exempelvis bokstaven *x* ändras till *h*, och stumt *c* ska strykas, något som ofta görs i namn som *Cabdi* > *Abdi*, *Axmad* > *Ahmad* och *Maxamud* > *Mohamud*.

Detta överensstämmer med den bild vi vid våra egna intervjuer med den somaliska gruppen har fått av vilka tecken som ställer till problem. Många av informanterna har en pragmatisk inställning och tycker att det är viktigare att namnen uttalas korrekt än att de stavas som i Somalia. Åtskilliga somalier ändrar namnets stavning, med eller utan Migrationsverkets hjälp, så att det uttalsmässigt fungerar bättre i Sverige. Ibland görs en officiell ändring, ibland anpassas namnet endast i mer informella sammanhang. Flera informanter berättar att de har den somaliska skrivningen i pass och övriga officiella dokument, medan de i andra sammanhang skriver namnet så att det blir lättare för den svenska majoritetsbefolkningen att uttala det. En informant berättar: »I mina dokument står mitt namn som på somaliska. Men när jag fyller i papper eller andra saker så stavar jag så att svenskarna ska ha lätt att uttala rätt». En annan tillägger: »Jag ville ju inte hela tiden förklara hur mitt namn uttalas». Det här stämmer väl överens både med Migrationsverkets rutiner och med vad Frändén 2017 påtalar, nämligen det faktum att många svenska uttalsvarianter av invandrade namn har utvecklats. Hon påtalar även att namnbärarna i flera fall har både svenskt uttal och ett originaluttal i sitt onomastiska register. Originaluttalen används sällan i det svenska samhället, vilket kan förklaras med att man vill underlätta kommunikationen (Frändén 2017 s. 144). Å andra sidan kan man hävda att ett originaluttal är mer korrekt eller mer respektfullt, åtminstone om personen själv använder originaluttalet av sitt namn (Frändén 2017 s. 126).

Intressant att notera är att materialet visar en skillnad mellan äldre och yngre generationer vad gäller inställning till hur namnet ändras. En del yngre informanter har ingenting emot att deras namn uttalas enligt svenska uttalskonventioner. En kvinna berättar att hon blir upprörd när hennes 15-åring presenterar sig som *Axmad* med *x* [ks] istället för *Ahmad*, men sonen tycker att det är mer praktiskt. Man kan se denna försvenskning som en del av en integrationsprocess, men också som en typ av språklig effektivisering.

Även om många somalier vill ändra stavningen av sitt namn enligt samma principer som de Migrationsverket följer, har vi märkt att några informanter ur den somaliska gruppen blivit förvånade och i vissa fall upprörda över att Migrationsverket ändrat stavningen av deras namn.

Migrationsverket har som sagt tydliga riktlinjer, som i huvudsak tycks efterföljas, men våra somaliska informanter verkar ofta tro att enskilda handläggare snarast godtyckligt bestämmer hur namnen ska skrivas. Vårt material visar på en omedvetenhet från båda sidor om vad som går fel. Rutiner och kunskap finns, men intervjuerna tyder på att det finns brister i kommunikationen. Enligt våra informanter på Migrationsverket skedde dessutom en hel del felregistreringar 2015 när det kom många asylsökande utan identitetshandlingar och personalens arbetsbelastning var mycket hög.

Informanternas upplevelser av vad som sker med namnen i det svenskspråkiga majoritetssamhället

Att bruket av släktnamn skiljer sig åt mellan somaliskt och svenskt namnskick upplevs som ett stort problem för de flesta av våra informanter. Våra intervjuer är gjorda innan den nya namnlagen, som tillåter två efternamn, trädde i kraft. Enligt våra informanter var det vanliga förfaringssättet att man tog faderns namn som mellannamn och farfaderns som efternamn. Detta innebär ett brott, inte bara mot somaliskt namnskick utan även mot en viktig somalisk tradition – den muntliga traderingen av släktleden. Den svenska principen med ett ärfdigt, fast släktnamn medför att kunskap om äldre släktled faller i glömska och att kopplingen till klanen bryts.

Skillnaderna i namnsystem kan också medföra praktiska problem i vardagen. En kvinna vid namn *Sabrin* (tilltalsnamn) *Mohammed* (pappans namn) *Osman* (farfars namn) påpekar att majoritetssamhället utifrån hennes namn tror att hon är en man, eftersom hon heter Mohammed. Hon, och även andra informanter, påpekar att det lätt blir fel i kontakt med vården eller skolan. Våra informanter berättar hur de sitter i väntrum på vårdcentraler och blir uppropade med farfars namn. Om namnet inte heller uttalas på det sätt informanten är van vid uppstår lätt missförstånd.

Andra informanter berättar om problem som uppstår när deras barn, som fått namn enligt det svenska systemet, vill åka till Somalia senare i livet. Eftersom deras namn inte längre följer klansystemet har den muntliga traditionen att kunna räkna upp sina förfäders namn fallit i glömska. Informanterna uttrycker oro över att deras barn och barnbarn ska få problem att hitta sin klan och sina rötter.

Intervjuerna visar att tradering av släktens namn är en viktig del av identiteten och kopplingen till Somalia. Genom sina namn berättar man sin släkts historia. En informant berättar:

Min bror heter *Salex Mohamud Osman*. Men hans son fick namnet *Mohamad Mohamud Osman*. Det är inte alls roligt, alla unga män i Somalia väntar på att deras [tilltals]namn ska bli efternamn. Det har stort värde. Min bror är lite arg, men säger: »Ok, vi bor i Sverige så vi måste tänka på den svenska lagen». Men jag är säker på att han inte säger till våra släktingar i Somalia att hans son inte fick *Salex* som efternamn. Om Mohamad skulle resa till Somalia om tjugo eller trettio år kommer han inte att kunna hitta sina rötter och sin klan. I så fall måste min bror lära sin son allt om vår familj.

Flera av våra informanter är medvetna om att vi i Sverige i äldre tid haft ett namnskick som inte är helt olikt det somaliska. De tycker lite synd om oss att systemet förändrades och att vi därigenom förlorat våra rötter.

»Den somaliska identiteten»

I intervjuerna återkommer våra informanter ofta till vad de kallar »den somaliska identiteten». Identitet är ett begrepp som inom forskarvärlden ofta används slarvigt och förenklat. Ibland kan användningen av begreppet identitet bidra till att individer och grupper tillskrivs attribut, vilket leder till kategorisering av människor och grupper, men snarare bör identitet beskrivas som en process (jfr Anthias 2008, Hyltén-Cavallius 2014). Ofta tillskrivs individer i en minoritetskultur en fixerad identitet av majoritetssamhället, vilket innebär att identitet ofta beskrivs som något homogent. En person kan på så sätt kort och gott beskrivas som »somalier» eller »migrant», och individer tillskrivs olika egenskaper utifrån det land vari de har sin bakgrund. Identitet och kultur blandas ofta samman, vilket är problematiskt och ger en onyanserad bild, eftersom individer inte endast agerar utifrån etnicitet utan även utifrån andra sociala faktorer. Sociologen Floya Anthias (2012) menar att hänsyn sällan tas till de sociala hierarkiska strukturer som finns i individernas ursprungsländer. Fokus läggs istället på nationella hierarkier, där olika länder har olika hög status. Många gånger har bevarandet av minoritetskulturer (hos migranter) betraktats som synonymt med misslyckad integration (Anthias 2012), vilket bidragit till en kategorisering av individer. Identitet kan vara något en individ eller grupp själv gör anspråk på. Det kan också vara något en individ eller grupp tilldelas, ofta av majoritetssamhället.

Det är viktigt att betona att individer inte *är* en identitet; istället tillskriver olika diskurser individer olika identiteter (Lundstedt 2005). Eftersom identitet ständigt konstrueras i relation till andra, och i skilda kontexter, bör begreppet identitet analyseras som något flexibelt, processuellt, ständigt förhandlingsbart och kontextuellt.

Med syfte att förstå och tydliggöra identitetsskapande som ständigt pågående, komplexa och mångfasetterade processer (inom migration och transkulturella processer) använder Floya Anthias (2008) begreppet *position* för att beskriva det processuella och motsägelsefulla i identitetsbegreppet. Anthias introducerar också begreppet *translokationell positionering* (*translocational positionality*) för att komma ifrån en fast kategorisering av människor. Här är plats inte något fixerat, utan betraktas som en kontext. Istället blir den sociala platsen och processen betydelsefulla. Enligt detta synsätt har människor många platser, positioner och tillhörigheter beroende på situation och kontext.

Translokalteten påverkar inte endast de människor som rör sig; även platser de rör sig till påverkas, eftersom dessa genom de individer som vistas där omvandlas till translokala platser (Anthias 2008). Våra informanter berättar om barn och andra anhöriga som lever i Berlin, London, Quebec, Bryssel och Mogadishu. Genom modern teknik är det lätt att hålla kontakt ändå. På så vis binds platser och regioner samman och nya nätverk bildas. Det sker genom ett flöde av framförallt människor, men även av varor och kapital.

Anthias gör vidare en distinktion mellan begreppen *identitet* och *tillhörighet*. Enligt detta synsätt ingår i begreppet identitet (individuella eller kollektiva) narrativer, såsom myter om ursprung och en kollektiv historia. Den muntliga trädningen av förfäders namn beskrivs av informanterna som en faktor som används i konstruktionen av den svensk-somaliska identiteten. Begreppet tillhörighet är i högre grad relationellt och bygger på konstruktionen av ett »vi» och ett »de andra», där erfarenheter av inkludering och exkludering är centrala. Hur individer eller grupper positionerar sig hänger också samman med vilken status olika länder har, dvs. den globala maktstrukturen. Delade erfarenheter av ett »vi» och ett »de andra» tar sig uttryck i bl.a. våra informanternas berättelser om vad som hänt med de somaliska namnen i ett svenskt majoritetssamhälle. Det är därför viktigt att tydliggöra att vad informanterna själva kallar »somalisk identitet» bör betraktas som något dynamiskt, ständigt föränderligt, som kan sättas i relation både till det translokala perspektivet och till hierarkiska strukturer, relaterade till kön, etnicitet och social tillhörighet (jfr Anthias 2012).

Ortografi och identitet

Trots att Somalia präglats av muntlig tradition visar materialet att skriften har stort symboliskt värde för våra informanter. Val av alfabet har varit en fråga som, enligt våra informanter, diskuterats intensivt i Somalia och som utgjort en del i byggandet av ett självständigt Somalia. Som tidigare nämnts kan valet av alfabet kopplas till olika sociala praktiker. Det inhemska alfabetet Osmania kopplades till nationalistiska värden, arabiskans alfabet till religiösa värden, och den latinska skriften associerades med kolonialmaktens maktutövning. Ett gemensamt alfabet och en gemensam ortografi kan tjäna som verktyg både vid skapande av och avståndstagande från en kollektiv identitet eller upprättandet av gränser, på såväl individ- eller subgruppsnivå som på en nationell sådan (Sebba 2009 s. 39).

Vidare har skrivningen av enskilda namn väckt stort engagemang. Skriften är en komplex fråga hos våra informanter, vilka ger uttryck för att det finns både en praktisk och en symbolisk dimension, framförallt vad gäller stavningskonventioner av namn. Även om många av informanterna fäster störst vikt vid att uttalet av namnen ligger så nära det somaliska uttalet som möjligt, är många ändå mycket medvetna om de skillnader som finns i stavningskonvention mellan den somaliska och svenska skrivningen av ett namn. De skillnader som finns upplevs närmast ikoniska och kommer att utgöra en symbol för den svensk-somaliska identiteten. Stavningen markerar en gräns mot majoritetssamhällets stavningskonventioner, men även mot de arabiska konventionerna, eftersom många somaliska namn har arabiskt ursprung (jfr de arabiska respektive somaliska skrivningarna *Abdi–Cabdi*, *Mohammed–Moxammed*). Såsom påpekats av Sebba (a.a.) behöver denna ikoniska dimension inte vara reserverad för hela skriftsystem utan kan gälla skrivningen av enskilda ljud.

Sebba menar att individer med vilja att stärka solidariteten inom gruppen och markera en gräns gentemot andra söker identifiera företeelser i språket som är möjliga (snarare än nödvändiga) att ikonisera. »...from a linguistic point of view, scripts, orthographic conventions, and diacritics are often seen as socially neutral items which can be evaluated [...]. On the contrary, they are an integral part of a culture, endowed with a powerful symbolism of identity» (Sebba 2009 s. 40). Så är ofta fallet i postkoloniala processer, se Löfdahl, Tingsell & Wenner 2017. När detta inte respekteras kan det upplevas som ett övergrepp. En informant klär det i ord: »Vi kom hit för att få ett bättre liv och för att våra barn ska kunna

leva som alla andra barn. Vi kom inte hit för att förlora våra rötter och vår identitet.» En annan informant säger kort och gott: »Jag vill heta det jag heter.»

Den praktiska aspekten av de olika skrivningarna ska inte underskattas. Stavningen av ett namn kan vara relevant för att visa samhörighet mellan släktingar. En informant, Quadijo, berättade att hennes namn blev felstavat när hon registrerades i Sverige. Först registrerades hon med namnet *Badijo*. Sedan fick hon det korrigerat, men hon fick ändå inte namnet stavat så som hon önskade. Hon berättar:

Mitt namn är *Qadijo*. När jag kom till Sverige gjorde de fel med mitt namn, och jag fick namnet *Badijo*. Jag väntade i ungefär två år på att få mitt uppehållstillstånd. Sedan gick jag till Skatteverket och sa att jag ville ändra mitt namn, för det är fel. Jag väntade jättelänge. Sedan fick jag ett nytt namn: *Khadijo*. Jag är väldigt ledsen för att det måste vara *Khadijo* och inte *Qadijo*. Problemet är att jag inte kan hjälpa mina barn som är kvar i Somalia. Det står inte samma mammas namn på deras dokument som på mitt.

Vi förstår av hennes berättelse att det naturligtvis delvis handlar om identitet, men att den nya stavningen även innebär praktiska problem med stora konsekvenser. Det står ett namn i de svenska dokumenten och ett annat i de somaliska, som hennes barn har, där namnet på deras mamma är angivet.

Svensk-somaliska namn i framtiden

Vad kommer att hända med det somaliska namnskicket i Sverige i framtiden? En av våra informanter tror inte det kommer att förändras nämnvärt. Han hänvisar till att namnskicket bland somalier i Storbritannien har varit stabilt över tid. Andra informanter ger en annan bild. De menar att den somaliska gruppen är kreativ och benägen att tänka nytt vad gäller namn. Innovativa nybildningar är vanliga: »Man vill vara unik när man har chansen. Man sätter ihop orden som man vill, det beror på smaken.» Namn på städer och världsdelar förekommer. Våra informanter berättar om flickor som fått namnen *Aden*, *Berlin*, *Europa* (eftersom det var den första dottern som föddes i Europa), *Funny*, *Istanbul*, *Lucky* och *Paris*. Denna kreativitet får framförallt utlopp i val eller nybildning av kvinnonamn. När det gäller val av pojknamn är man betydligt mer traditionell. »Man leker inte med pojkars namn i lika hög grad», menar en av våra informanter.

Sammanfattning

För att få en inblick i och sprida kunskap om hur ett invandrat namnskicket och ett annat synsätt på namn hanteras i Sverige, har det somaliska namnskicket undersökts. Namnskicket återspeglar ett sätt att se på individ kontra släkt som skiljer sig från hur man i dagens Sverige betraktar namn. Framställningen visar att det somaliska namnskicket utgör en viktig del i vad informanterna kallar somalisk identitet. Studien syftar också till att ge en bild av namnskicket hos en grupp där namnbrukarna positionerar sig transnationellt. Den somaliska namnskatten innehåller både traditionellism och innovation. Namn tillkommer och brukas i en global kontext, vilket medför att de i viss utsträckning också anpassas till majoritetssamhället. Det somaliska namnskicket illustrerar komplexiteten i dagens mångkulturella samhälle.

Referenser

- Aldrin, Emilia, 2011: Namnval som social handling. Val av förnamn och samtal om förnamn bland föräldrar i Göteborg 2007–2009. Uppsala. (Namn och samhälle 24.)
- 2014: Förnamnsvalet som resurs för förhandling av könsidentiteter och könsgränser. I: SAS 32. S. 169–191.
- Anthias, Floya, 2008: Thinking through the lens of translocational positionality. An intersectionality frame for understanding identity and belonging. I: Translocations. Migration and social change. An inter-disciplinary open access e-journal. Vol. 4. Issue 1. S. 5–20.
- 2012: Transnational mobilities, migration research and intersectionality. Towards a translocational frame. I: Nordic journal of migration research 2(2). S. 102–110.
- Brinkemo, Per, 2014: Mellan klan och stat. Somalier i Sverige. Stockholm.
- Frändén, Märit, 2017: »Det är ju så vi alltid har uttalat det». Om ursprungliga och försvenskade uttal av några invandrade efternamn. I: SAS 34. S. 123–147.
- Hyltén-Cavallius, Charlotte, 2014: Om organisering av äkthet, erkännande och identifikation i sámi duodji. I: Talande ting. Berättelser och materialitet. Red.: Katharina Ek-Nilsson och Birgitta Meurling. Uppsala. S. 1–19.
- Lundstedt, Anna, 2005: Vit governmentality. ”Invandrarkvinnor” och textilhantverk – en diskursanalys. Stockholm.
- Löfdahl, Maria & Wenner, Lena, 2018: Mellan tal- och skriftsystem. Om personnamn i en migrationssituation. I: Katharina och namnen. Vänskrift till Katharina Leibring på 60-årsdagen den 20 januari 2018. Red. av Leila Mattfolk & Kristina Neumüller (huvudred.), Josefin Devine, Elin Pihl, Lennart Ryman & Annette C. Torensjö. Uppsala. (Namn och samhälle 30.) S. 101–105.

- Löfdahl, Maria, Tingsell, Sofia & Wenner, Lena, 2017: Möten, motstånd och gränser – flerspråkiga namnstrategier. I: *Svenskans beskrivning 35*. Göteborg 11–13 maj 2016. Förhandlingar vid trettiofemte sammankomsten. Red. av Emma Sköldberg et al. Göteborg. S. 189–200.
- Marozzi, Justin, 2014: The Somali love of 'rude' nicknames.
<http://www.bbc.com/news/magazine-26354143>
- Migrationsverkets webbplats = www.migrationsverket.se
- Migrationsverket, Rättschefens rättsliga ställningstagande angående registrering av identitetsuppgifter. RCI 03/2013, 2013-02-27.
- Nilsson, Morgan, 2016: Lite om somaliskan (pdf). Göteborg.
- Sebba, Mark, 2009: Sociolinguistic approaches to writing systems research. I: *Writing systems research 1:1*. Routledge. S. 35–49.
- Utne, Ivar, 2005: Utenlandske navneskikker og den nye norske personnavnloven. I: *Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003*. Red. av Staffan Nyström. Uppsala. (NORNA-rapporter 80.). S. 307–331.

Summary

‘To say one’s name is to tell the family’s history’
 Somali personal names in a Swedish-speaking context

By Maria Löfdahl & Lena Wenner

This study deals with Somali personal names and the encounter between the Swedish and Somali personal naming systems in a Swedish-speaking context. It is based on interview data collected using ethnographic methods. The Somali personal name system differs from the Swedish one in a number of ways. It does not use hereditary surnames, for example; instead of a hereditary family name, the father’s and grandfather’s names are added to the first (individual) name. Somalia has an oral tradition in which the narrative of ancestors’ names is central to cultural identity and, according to the informants, has both practical and symbolic value.

In Somalia, a variety of the Latin alphabet is used. Somali orthographic conventions are such that misunderstandings may arise between the Somali and Swedish conventions: for example, *Ahmad* is written *Axmad* in Somali. Sometimes Somali-speaking name bearers change the spelling of their names in official or unofficial contexts, sometimes they do not. In the study it is argued that orthographic conventions are to be seen as endowed with a symbolism of identity.

The study discusses how Swedish authorities deal with differences between Swedish and Somali names, and how the name bearers experience this encounter.

Since the 1980s, there have been Somali communities living in many different areas around the world. The Somali people live in a state of movement and flow which leads to a translocational positionality, rather than a sense of belonging to a single nation. This circumstance affects the naming system.